

ความสัมพันธ์ระหว่างผังสถาปัตยกรรมวัดราชโอรสารามกับวรรณกรรมพุทธมหายานไซอิ๋ว

The relationship between the Architectural Plans of Wat Ratcha-Orasaram

and Mahayana Buddhist literature-XIYOUJI

วชิรวิชญ์ ตั้งธนาวัฒน์ (Pol.Col. Wachirawit Tungtanuwat, Ph.D.)

พลตำรวจเอก ดร. ประจำสถาบันนิติเวชวิทยา สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

(Institute of Forensic Medicine, Royal Thai Police)

E-mail: Paper_wachirawit@yahoo.com

Received: March 15, 2023 Revised: August 29, 2023 Accepted: December 20, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผังสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสารามกับวรรณกรรมมหายานไซอิ๋ว โดยใช้เทคนิคสืบสวนทางสถาปัตยกรรมและประติมานวิทยา พบว่าทั้งส่วนพระอุโบสถ ประติมากรรมศิลาทั้งสาม เจดีย์ราย วิหารพระพุทธไสยาสน์ วิหารพระยืนและศาลาการเปรียญล้วนมีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องในวรรณกรรมไซอิ๋ว เมื่อวิเคราะห์พระปฎิมาประธานทั้งสี่ตามหลักตรีกายและประติมานวิทยาพบว่า พระปฎิมาคู่ด้านในแนวกำแพงแก้ว; พระพุทธไสยาสน์องค์ใหญ่ในวิหารทิศตะวันตกเป็นสัญลักษณ์ของพระอมิตาภพุทธเจ้าในสภาวะสัมโมคคกายคู่กับพระพุทธอนันตคุณในพระอุโบสถสัญลักษณ์ของพระศากยมุนีพุทธเจ้าในสภาวะนิรมานกาย พระปฎิมาคู่ด้านนอกแนวกำแพงแก้ว; พระยืนองค์ใหญ่ปางอภัยมุทราในวิหารทิศเหนือเป็นสัญลักษณ์ของพระอมิตสิทธิตพุทธเจ้าในสภาวะสัมโมคคกาย คู่กับพระพุทธชยสิทธิตธรรมนาทในศาลาการเปรียญเป็นสัญลักษณ์ของพระศรีอาริยมตไตรยพุทธเจ้าในสภาวะนิรมานกาย จากการวิจัยสรุปได้ว่า ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ตั้งพระราชหฤทัยนำพระปฎิมาประธานตามลัทธิพุทธฝ่ายเถรวาทที่รังสรรค์ด้วยศิลปะแบบไทยประเพณีทั้ง 4 องค์ แต่แฝงความหมายสื่อถึงพระธยานิพุทธและพระมานุชิพุทธตามหลักความเชื่อพุทธฝ่ายมหายาน รวมถึงนำเรื่องราวในวรรณคดีพุทธมหายานไซอิ๋วมาใช้ในการออกแบบตกแต่งวัดราชโอรสารามด้วย

คำสำคัญ: ราชโอรสาราม ไซอิ๋ว มหายาน การสืบสวนทางสถาปัตยกรรม ประติมานวิทยา

Abstract

This study investigates the intricate relationship between the architectural plans of Wat Ratcha-Orasaram and the Mahayana Buddhist literature, XIYOUJI. Using methods of architectural investigation and iconographic interpretation, the study reveals significant correlations between key temple elements such as Phra Ubosot, the trio of stone sculptures, Chedi Rai, the Vihara housing the reclining Buddha, the standing Buddha Vihara, and the sermon pavilion, which are accompanied by narratives from

XIYOUJI. Through a detailed examination of the four principal Buddha images in accordance with the Trikaya principles and iconographic criteria, this study reveals nuanced symbolism. In the Temple's inner precinct, Kamphaeng Kaew, the reclining Buddha represents Amitabha Buddha (Sambhogakaya), while the Anantakun Buddha image in the Phra Ubosot symbolizes Sakyamuni Buddha (Nirmanakaya). While, on the Temple's outer precinct, the standing Buddha in Abhaya Mudra posture in the northern Vihara represents Amoghasiddhi Buddha (Sambhogakaya), and the Phutthachai Sitthithammanat Buddha image in the sermon pavilion is identified with Metteyya Buddha (Nirmanakaya). According to the findings, The King Rama III intended to bring all four Traditional Thai art of the principal Buddha images in accordance with Theravada Buddhism, but with hidden meanings for the Dhyani Buddha and Manusi Buddha in accordance with Mahayana Buddhism. In addition, XIYOUJI 's story was incorporated into Wat Ratcha-Orasaram 's design and decoration.

Keywords: Wat Ratcha-Orasaram, XIYOUJI, Mahayana Buddhism, Architectural Analysis, Iconography

บทนำ

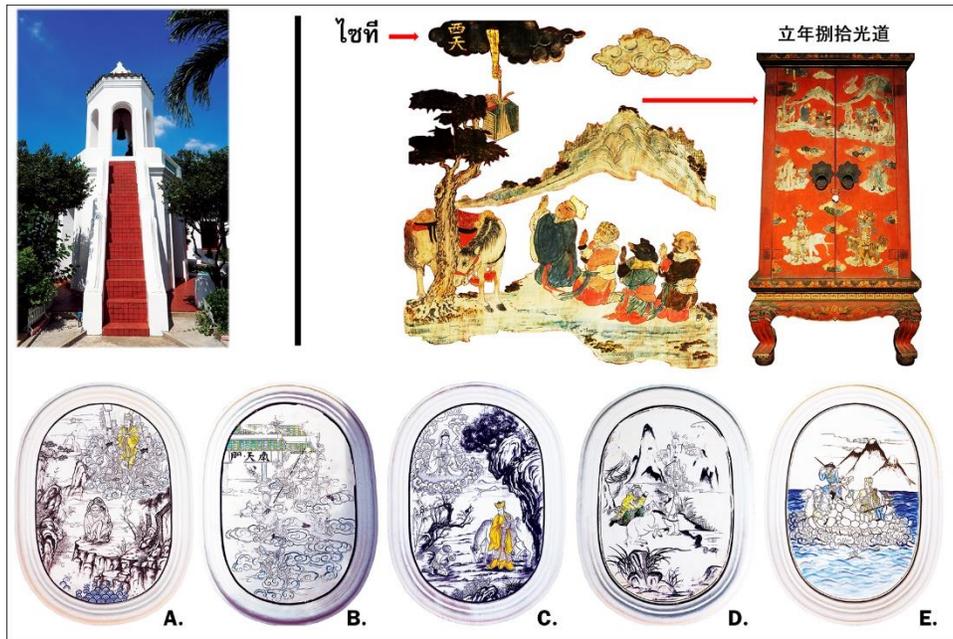
วัดราชโอรสารามเดิมนั้นชื่อวัดจอมทอง กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ต่อมาเสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า, รัชกาลที่ 3) ทรงปฏิสังขรณ์เหมือนสร้างขึ้นใหม่ทั้งวัดเมื่อปี พ.ศ. 2364 (ฉนิต อยู่โพธิ์, 2504, น. 7-10) ด้วยประสบการณ์จากพระราชกิจที่ว่ากรรมาท้าว-ควบคุมกิจการค้าฝิ่นเงินและทรงแต่งสำเภาค้าสวนพระองค์ด้วย ประกอบกับช่วงเวลานั้นพระมหากษัตริย์รวมถึงชนชั้นนำมีความนิยมในศิลปะจีน (อชิรัชัญ ไซยพจน์พานิช, 2547, น. 76-80) จึงทำให้พระองค์ทรงซึมซับ-รับรู้และเข้าพระราชหฤทัยในศิลปะวัฒนธรรมจีนได้เป็นอย่างดี ทรงพระราชดำริออกแบบวัดราชโอรสารามให้งามพิเศษแปลกตากว่าพระอารามหลวงแบบเดิมที่ล้วนออกแบบสร้างอย่างศิลปะไทยประเพณี โดยทรงนำส่วนดีของศิลปกรรมแบบจีนที่มีความคงทนมาประยุกต์ผสมผสานกับศิลปะไทยที่มีความงดงามอ่อนช้อยเกิดเป็นศิลปะที่ภายหลังบัญญัติศัพท์เฉพาะว่า “ศิลปะพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” และเรียกพระอารามที่สร้างในลักษณะนี้ว่า “วัดนอกอย่าง” สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตั้งข้อสังเกตว่า การสร้างวัดในอย่างหรือวัดศิลปะไทยประเพณีนั้นง่ายเพราะมีตัวอย่างให้ดูหรือลอกอยู่ดาษดื่น แต่การสร้างวัดนอกอย่างนั้น ไม่มีตัวอย่างให้ลอก จำเป็นต้องคิดใหม่ทั้งหมด ดังนั้นจึงเกิดคำถามว่า พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงใช้แนวคิดใหม่ใดในการออกแบบวัดนอกอย่าง “ราชโอรสาราม” แห่งนี้

ทราวิส ซี แมคโดนัล (Travis, 1995, p.1) นำเสนอเทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรม (architectural investigation) ว่าสามารถทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมนั้นๆ และทำให้ทราบแนวคิดที่ผู้สร้างสถาปัตยกรรมใช้แนวคิดใดเป็นแนวคิดหลักในการสร้าง ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้บูรณะทำการอนุรักษ์บำรุงรักษาได้อย่างไม่ผิดแนวคิดเดิมของผู้สร้างไป โดยขั้นตอนการสืบสวนทางสถาปัตยกรรม เริ่มจากการสืบสวนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมทั้งภาคสนามและเอกสาร แสวงหาเบาะแส (clue) ของแนวคิด ทั้งนี้ผู้สืบสวนต้องใช้ทักษะนักสืบ

(investigation skills) คือความช่างสังเกต หาจุดเด่น จุดผิดปกติ หรือจุดแปลกปลอม ผิดที่ผิดทางในสถาปัตยกรรมนั้น ซึ่งมักจะเป็นร่องรอยเบาแสที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายการศึกษาได้ มีการชั่งน้ำหนักเบาแสหรือหลักฐานที่สืบสวนได้ สรุปเรียงลำดับและคัดกรองประเด็นที่น่าสนใจที่สุดโดยอิงตามน้ำหนักหลักฐาน ไม่อิงตามความเชื่อเดิม ขั้นตอนที่กล่าวมานี้กระทำเหมือนนักสืบดำเนินการสืบสวนคดี จากนั้นนำประเด็นที่มีน้ำหนักที่สุดมาตั้งสมมติฐาน และดำเนินการสอบทวนพยานหลักฐานกับผลสำรวจภาคสนามอีกครั้งเพื่อทดสอบสมมติฐานเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง (fact) และข้ออนุมาน (inference) จนนำไปสู่การสรุปตีความว่าสถาปัตยกรรมนั้นสร้างโดยใช้แนวคิดใด

วชิรวิทย์ ตั้งธนานุวัฒน์ (2564) ทำการวิจัยนำร่อง (pilot study) โดยใช้เทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรมของทราวิส ตีความแนวคิดการสร้างประติมากรรมสัตว์ทั้งสี่ (ม้า สิงโต ช้างและนกอินทรี) บนซุ้มประตูทั้งสี่ของพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร และภาพจำหลักสัตว์ทั้งสี่บนบานประตูซุ้ม ที่ล้านเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้สร้างขึ้น โดยผู้วิจัยเริ่มศึกษาจากเบาแส “ประติมากรรมปูนปั้นเล่าเรื่องไข่อิวบนกำแพงเงิน 8 ชั้น รอบพระเจดีย์” จนได้ข้อค้นพบว่าประติมากรรมไข่อิวบนกำแพงเงินนั้นเกี่ยวข้องกับลายประดับหน้าบันกำแพงเงิน พระปฐมมาไพรีพินาศ ตึกดาศิลาเงินที่ประดับโดยรอบพระเจดีย์ และประติมากรรมสัตว์ทั้งสี่ทั้งบนซุ้มและบนบานประตู ล้วนสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและตัวละครในวรรณกรรมไข่อิวทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่า 1) ไข่อิว เป็นวรรณกรรมพุทธมหายานที่แม้ต่างนิยายกับพุทธในสยาม แต่ก็เป็นที่สนใจของราชสำนักในช่วงเวลานั้น 2) เทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรมเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการศึกษาโดยให้ผลการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์หรือเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น เช่นกรณีนี้ทำให้ได้องค์ความรู้ที่มาของประติมากรรมสัตว์ทั้งสี่ใหม่ แตกต่างไปจากแนวคิดความเชื่อเดิม

สำหรับวัดราชโอรสารามนั้นก็มีภาพไข่อิวเช่นกัน โดยเขียนเป็นจิตรกรรมอยู่รอบนอกหอรพะซึ่งรวม 5 ภาพ 5 ตอน คือ ภาพ 1-A ตอนเง็กเชียงฮ่องเตวีจาร์ณกำเนิดซึ่งหงคอง ภาพ 1-B ตอนซึ่งหงคองอาละวาดแดนสวรรค์ ภาพ 1-C ตอนซึ่งหงคองฝากตัวเป็นศิษย์พระถังซัมจั๋ง (ได้ธรรมฉายาว่าซึ่งแห่งเจีย, 孫行者) ภาพ 1-D ตอนปราบปีศาจโคเขาเดียวตอกกัก (獨角兕大王) และภาพ 1-E ตอนขี่เต่าข้ามลำน้ำทางที่ฮ้อ (通天河) ซึ่งภาพไข่อิวทั้ง 5 นี้วาดเมื่อปี 2551 โดยอาศัยต้นเค้าภาพเก่าจากหนังสือวัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร (พระมหาโกเมศ เขมธโม, 2525, น. 82) ซึ่งภาพถ่ายเลื่อนรางเก่าคร่ำเนื่องจากเป็นจิตรกรรมภายนอกอาคารถูกทำลายด้วยแสง อุณหภูมิและความชื้นอยู่ตลอดเวลา เมื่อสืบค้นข้อมูลภาพจิตรกรรมย้อนหลังที่มีอายุเก่ากว่านี้พบหลักฐานบันทึกว่า ปี พ.ศ. 2454 มีการบูรณะหอรพะซึ่ง แต่มิได้กล่าวถึงเรื่องจิตรกรรมรอบหอรพะ และในปี พ.ศ. 2519-2521 สมัยพระราชโมลีเป็นเจ้าอาวาส มีการบูรณะและเขียนจิตรกรรมไข่อิว แต่มีการแทรกเรื่องอื่นด้วย เช่น ภาพเดี่ยวเสียงจากวรรณกรรมไข่อิว (อภิเชษ เทพคุณ, 2535, น. 283) อย่างไรก็ตามการบูรณะวัดอุสถในในอดีตที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ผู้บูรณะให้ความสำคัญกับการรักษารูปแบบเดิมให้มากที่สุด เว้นเสียแต่กรณีเรือสร้างใหม่ที่อาจจะทิ้งรูปแบบเดิม ดังนั้นในการศึกษานี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าภาพไข่อิวในวัดราชโอรสารามน่าจะเป็นเค้าเบาแสหนึ่ง ที่สามารถนำไปตั้งสมมติฐานเพื่อเริ่มต้นศึกษาวิจัยได้ โดยตั้งสมมติฐานว่า ผังสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสารามมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมมหายานไข่อิว และออกแบบ-ดำเนินการวิจัยขึ้น

ภาพที่ 1: บนซ้าย: หอระฆัง, บนขวา: ตู้ไซอิ๋ว กท.292, ล่าง: จิตรกรรมไซอิ๋ว 5 ภาพรอบหอระฆัง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง ที่มีอายุร่วมสมัยกับวัดราชโอรสารามคือ ตู้ไซอิ๋ว กท.292 ลักษณะเป็นตู้พระธรรมฝีมือช่างจีน บานตู้ทั้งสองเขียนภาพไซอิ๋วเต็มพื้นที่ ขอบบนจารึกอักษรจีน 6 ตัว 立年捌拾光道 ระบุว่าผลิตขึ้นใน “ปีที่ 18 รัชสมัยของพระเจ้าเซียนจง” ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2381-2382 แผ่นดินรัชกาลที่ 3 ภาพวาดตอนบนของตู้ (ภาพที่ 1 บนขวา) สื่อว่าคณะพระถังซัมจั๋งเดินทางไปยังภูเขาดงเอ๋อไปอัญเชิญพระไตรปิฎก ณ แดน “ไซตี” สวรรค์ทิศตะวันตก ในภาพจึงวาดห่อพระคัมภีร์ห้อยห้อยลงมาจากก้อนเมฆบนสวรรค์ที่มีอักษรจีนสี่ทองคำ “ไซตี” กำกับไว้ เมื่อเทียบอายุตู้พบว่าห่างจากช่วงเวลาบูรณะวัดจนแล้วเสร็จ (พ.ศ. 2364 – 2378) เพียง 3-4 ปีเท่านั้น แสดงว่าไซอิ๋วเป็นวรรณกรรมจีนที่น่าจะเป็นที่รู้จักกันแล้วในสมัยนั้น จรัสศรี จิรภาส (2564) ยกย่องไซอิ๋วว่าเป็นวรรณคดีชิ้นเอกของจีนที่ทรงคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ จินตนาการ วรรณศิลป์รวมถึงปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในงานวรรณคดี ส่งผลให้อิทธิพลของวรรณคดีไซอิ๋วได้รับความชื่นชมและได้รับการถ่ายทอดออกเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก งานแปลไซอิ๋วที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดในไทยมี 2 ส่วนคือ ส่วนนายตัน รวมเล่มโดยสำนักพิมพ์ศรีปัญญา เป็นการแปลแบบ “แปลเอาความ” คือ เน้นเอาความหมายของตัวบททำให้ผู้อ่านสนุกและเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย จึงมีการละ-ตัด ข้อความบางส่วนทิ้งไป และส่วนของวิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์ เป็นฉบับ “แปลคำต่อคำ” ตามสำนวนจีน มีข้อดีคือสงวนคำสำคัญได้ทั้งหมดแต่เข้าใจได้ยาก

ไซอิ๋ว 《西游记》 แปลว่าการเดินทางสู่ตะวันตก เป็นวรรณกรรมทางศาสนาพุทธมหายาน เรื่องย่อว่า ณ อาณาจักรใต้ถึง มีฮ่องเต้พระองค์หนึ่งนามว่าพระเจ้าถังไท่จงปกครองบ้านเมืองเป็นปกติสุข วันหนึ่งพญามังกรแห่งลำน้ำเกียฮ้อ (泾河) ที่อยู่นอกกำแพงเมืองหลวง ชัดโองการเจ็กเซียงฮ่องเต้ (玉皇大帝) จึงถูกสังข์ตัดหัว แต่เพชรฆาตนั้นกลับเป็นมนุษย์ชื่อว่าจุยเต็ง (魏征) อำมาตย์ของพระเจ้าถังไท่จง (唐太宗) พญามังกรจึงมาเข้าฝันพระเจ้าถังไท่จงขอให้ประวิงเวลาจุยเต็งไว้ให้เลยถูกระหาร พระองค์ก็รับปากว่าจะช่วย วันรุ่งขึ้นจึงสร้างจุยเต็งให้เล่นหมากรุกจะได้ไม่มีเวลาไป

ประหารพญามังกร เมื่อถึงฤกษ์ประหารรุ่งแจ้งสัปดาห์ไปวูบหนึ่ง ดวงจิตออกจากกายไปตัดศีรษะมังกรสำเร็จ แล้วดวงจิตก็วูบกลับคืนร่างดังเดิม ศีรษะมังกรที่ขาดนั้นร่วงตกลงกลางเมือง พระเจ้าถังไทจงจึงทราบช่วยพญามังกรไม่สำเร็จ แต่วิญญานพญามังกรนั้นสำคัญคิดว่าพระเจ้าถังไทจงไม่ช่วยเหลือจึงมาหลอกหลอนทุกคืนจนประหลาด ต้องรับสั่งให้สองทหารเอกมายืนเฝ้าเป็นทวารบาล แต่นั่นมาวิญญานมังกรร้ายก็มาหลอกหลอนอีก แต่วิญญานมังกรลงไปยมโลกร้องทุกข์กล่าวโทษต่อพญามัจจุราช พระเจ้าถังไทที่ประชวรกระเสาะกระแสะอยู่ก็ถึงแก่สิ้นพระชนม์ พระวิญญานล่องลอยไปสู่ยมโลกเพื่อรับคำพิพากษาจากพญามัจจุราช แต่ด้วยเส้นสายของอำมาตย์รุ่งแจ้งที่มีเพื่อนเป็นใหญ่อยู่ในนรก แอบแก้ไขบัญชีอายุ ทำให้พญามัจจุราชเข้าใจว่าพระเจ้าถังไทจงยังไม่ถึงอายุขัยที่จะสิ้นพระชนม์จึงส่งคืนดวงวิญญานได้ฟื้นคืนชีพอีกครั้ง ประสบการณ์หนึ่งวันในนรกทำให้พระองค์กลับใจไม่แต่การกุศลอย่างมาก แลประสงค์จะช่วยชนทั้งหลายให้เมื่อตายไปแล้วได้ไปเกิด ณ แดนไซตี (西天,ไซ 西 = ตะวันตก, ที 天=สวรรค์) คือสวรรค์สุขาวดีของพระอมิตาพุทธเจ้า จึงรับสั่งให้พระถังซัมจั๋ง (唐三藏) ไปอัญเชิญพระไตรปิฎกฉบับมหายานจากพระพุทธเจ้าที่ทรงพำนักอยู่ ณ วัดลู่ยิมยี่ (雷音寺) แดนไซตี ระหว่างทางพระถังซัมจั๋งรับศิษย์สามตนร่วมทางไปด้วยคือ ซึงหงอคง (孫悟空) ตือโป๊ยกาย (豬八戒) และซัวเจ๋ง (沙淨) วรรณกรรมเรื่องนี้สอดแทรกแนวคิดพุทธมหายานที่สำคัญคือ เรื่องพระธยานิพุทธประจำทิศและหลักตรีกาย โดยในวรรณกรรมกล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าคือพระศากยมุนี (釋迦牟尼佛祖) สำนวนแปลฉบับนายตันเรียกสมเด็จพระเช็กเกียมองนิสุดใจหรือบางครั้งเรียกว่าพระยูไล แต่บทบาทของพระองค์และการบรรยายพุทธลักษณะทั้งหมดในเรื่องแสดงให้เห็นทราบว่าคือพระธยานิพุทธประจำทิศตะวันตก พระอมิตาพุทธะ (彌陀如來) ซึ่งในเรื่องไซอิ๋วนี้พระศากยมุนีที่เป็นกายนุชย์ (ร่างนิรมานกาย) ได้ปรินิพพานไปแล้วตามอายุขัยมนุษย์ คงเหลือแต่ร่างที่เป็นทิพย์ (ร่างสัมโมคคกาย) มีอายุนิรันดร์ สถิต ณ แดนไซตี ดังนั้นเมื่อพระถังซัมจั๋งไปนมัสการพระพุทธองค์จึงละลายกายหยาบทิ้งน้ำไป เหลือแต่ดวงจิตคือกายทิพย์ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผังสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสารามกับวรรณกรรมมหายานไซอิ๋ว

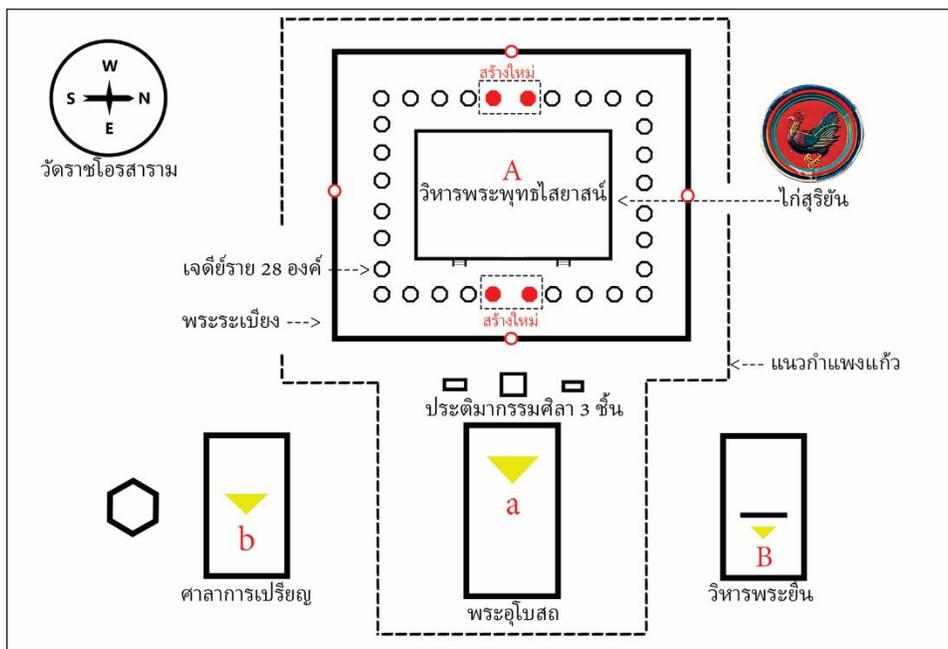
วิธีดำเนินงานวิจัย

ดำเนินการศึกษาตามสมมติฐานว่าผังสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสารามมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมมหายานไซอิ๋ว โดยใช้เทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรมตามหลักการของทราวิส แสงหาเบาแสะจากการสำรวจภาคสนามและการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการสอบทวนซึ่งนำหลักยานหลักฐานที่พบและตีความสัญลักษณ์ทางประติมานวิทยา (Iconography) เทียบกับวรรณกรรมไซอิ๋วแปลไทย 2 ฉบับคือของนายตันและฉบับวิวัฒน์ ประชาเรื่องวิทย์ และไซอิ๋วฉบับภาษาอังกฤษโดย Anthony C. Yu เพื่อทดสอบสมมติฐานและหาข้อสรุป โดยการวิจัยนี้อ้างอิงชื่อตัวละครตามสำนวนแปลนายตันซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วไป ส่วนคำศัพท์อื่นๆ ใช้สำเนียงจีนกลางเป็นหลักโดยมีอักษรจีนกำกับไว้

ผลการวิจัย

1. การสำรวจผังวัดราชโอรสารามเพื่อกำหนดขอบเขตการศึกษา

จากการตรวจสอบเอกสารและสำรวจภาคสนาม เพื่อกำหนดพื้นที่ศึกษาที่เป็นงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และงานตกแต่งดั้งเดิม ในสมัยรัชกาลที่ 3 พบว่าผังวัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน (ภาพที่ 2) คือ ด้านนอกกำแพงแก้ว ประกอบด้วยวิหาร 2 หลัง ด้านทิศใต้เรียกว่าวิหารพระนั่งหรือศาลาการเปรียญ (2-b) อยู่บริเวณเดียวกับหอรบขัง ส่วนด้านทิศเหนือเรียกว่าวิหารพระยืน (2-B) ส่วนด้านในกำแพงแก้ว ประกอบด้วยพระอุโบสถ (2-a) อยู่ด้านทิศตะวันออก ประติมากรรมศิลา 3 ชิ้น บนลานหลังพระอุโบสถ ส่วนพระระเบียงที่ล้อมเจดีย์รายและวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์อยู่ด้านทิศตะวันตก (2-A) พบว่าสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะเค้าเดิม ยกเว้นเฉพาะจำนวนเจดีย์รายที่พบว่ามีการสร้างเพิ่มขึ้น 4 องค์ ทำให้ปัจจุบันนับได้ 32 องค์ ซึ่งพบว่าผังวัดราชโอรสารามที่ตีพิมพ์ประกอบในหนังสือวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร (2525, น. 125-129) รวม 3 ฉบับคือ ผังวัดช่วงก่อน พ.ศ.2454, ผังวัดช่วง พ.ศ.2454-2515 และผังวัดในปัจจุบัน (พ.ศ. 2525 ช่วงเวลาที่พิมพ์หนังสือ) เมื่อพิจารณาจากลายเส้นและตัวอักษรบนผังแล้วพบว่า ผู้จัดทำปรับปรุงขึ้นจากต้นฉบับผังวัดราชโอรสารามปี พ.ศ. 2504 ที่ตีพิมพ์ประกอบหนังสือตำนานวัดราชโอรส (ธนิต อยู่โพธิ์, 2504, น. 41) ซึ่งฉบับนี้ระบุว่า มีจำนวนเจดีย์ราย 28 องค์ สอดคล้องกับผังวัดที่นายจรัส เกียรติก้องเขียนขึ้นใหม่ในขณะนั้น (ธนิต อยู่โพธิ์, 2504, น. 4, 23, 41) แต่ผังทั้ง 3 ฉบับที่ปรับปรุงขึ้นในปี 2525 แก้ไขจำนวนเจดีย์รายเป็น 32 องค์ตามที่ผู้ปรับปรุงผังพบเห็นจริงในขณะนั้นเป็น 32 องค์ ส่งผลให้ผู้อ่านผังวัดทั้ง 3 ฉบับเกิดความเข้าใจผิดว่า “ตั้งแต่ช่วงก่อน พ.ศ. 2454 - 2525 วัดราชโอรสารามมีเจดีย์รายทั้งหมด 32 องค์” ซึ่งแท้จริงแล้วมีเพียง 28 องค์เท่านั้น แต่มีการสร้างเพิ่มขึ้นหลังปี 2504 อีก 4 องค์ โดยเชื่อว่าการสร้างเพิ่มนี้เพื่อให้ได้จำนวนเจดีย์รายเท่ากับ 32 เพื่อให้พระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ที่อยู่ตรงกลาง มีองค์ประกอบครบที่จะสื่อถึงความเป็นสวรรค์ดาวดึงส์ตามคติไตรภูมิฯ เมื่อสืบประวัติการบูรณะวัดย้อนหลัง พบว่ามีการปรับปรุงบริเวณพระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ใหญ่ 2 ครั้ง คือช่วงปี พ.ศ.2519 – 2521 สมัยพระราชโมลีเป็นเจ้าอาวาส และอีกครั้งช่วง พ.ศ. 2531-2532 สมัยพระธรรมกิตติวงศ์เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งครั้งหลังนี้ระบุว่ามีการรื้อพระเจดีย์รายออกแล้วสร้างใหม่ตามรูปแบบเดิมทุกประการ (วัดราชโอรสาราม, 2549, น. 35-36) ทำให้คาดได้ว่ามีการสร้างเจดีย์รายเกิดขึ้นเมื่อคราวบูรณะสมัยพระราชโมลี (พ.ศ. 2519-2521) เพื่อความถูกต้องในการศึกษา ผู้วิจัยจึงยึดจำนวนเจดีย์รายเดิม 28 องค์ เป็นข้อกำหนดการศึกษา บรรดาสิ่งปลูกสร้างอื่นนอกผังภาพที่ 2 กำหนดให้อยู่นอกขอบเขตการศึกษาวิจัยนี้

ภาพที่ 2: ผังสถาปัตยกรรมวัดราชโอรสาราม

2. พระอุโบสถ สื่อถึงฉากเหตุการณ์ในวรรณคดีไข่อีวที่เกิดขึ้น ณ อาณาจักรใต้ของพระเจ้าถังไท่จง

ลักษณะเด่น-แปลกที่พบบริเวณพระอุโบสถ มี 3 ประการ ได้แก่ 2.1 หน้าบันและจิตรกรรมด้านในเป็นสัญลักษณ์สิริมงคลจีน 2.2 บานประตูด้านนอกประดับมุก ด้านในเขียนลายทวารบาลจีน และ 2.3 ประติมากรรมเศียรสัตว์นาคราชศิลาขนาดใหญ่ มีเฉพาะส่วนหัวและคอสั้นๆ

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 2.1 ธนิต อยู่โพธิ์ (2504) อธิบายสภาพพระอุโบสถว่า “หน้าบันประดับเครื่องกระเบื้องเคลือบ ตอนบนประดิษฐ์เป็นเครื่องบูชา มีดอกไม้ มังกร หงส์และตอนล่างเป็นภาพทิวทัศน์ ประกอบขึ้นด้วยชั้นภาพ ภูเขา ต้นไม้ บ้านช่อง วิวควาย ส่วนผนังด้านในพระอุโบสถโดยรอบเขียนลายเครื่องบูชาแบบจีน บรรจุไว้ในช่องเป็นช่องๆ บางช่องมีความหมายในการให้พร ฮก ลก ชิว ตามคติของจีน” เมื่อวิเคราะห์แล้วทั้งหมดนี้ล้วนสื่อถึงความสมบูรณ์พูนสุข บริบูรณ์ด้วยโชคลาภ วาสนา ยิ่งยืนตามคติจีน เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไข่อีวพบว่าสอดคล้องกับอารัมภบทต้นเรื่องว่า “ครั้งนั้นพระเจ้าถังไท่จงฮ่องเต้ เสวยราชสมบัติรัชศกเจงกวน (貞觀) พระองค์เสวยราชสมบัติได้สิบสามปีมาแล้ว ในปีนั้นเป็นปีมะเส็ง ทั่วทุกอาณาเขตชาวประเทศราชแลสามัญราชฎรพากันอยู่เป็นสุขทุกถ้วนหน้า น้ำท่าอาหารบริบูรณ์สวยสาอากาศก็เก็บได้เป็นอันมาก ประเทศราชเมืองใหญ่น้อยก็นำเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายทุกเมือง” (โหวงเสงอิง, 2547, น. 98)

ภาพที่ 3 A: เศียรสัตว์นาคราช B: มังกรให้น้ำ C: จักรลม-ไฟและท่วงพิเศษของนาจาไต้จื่อ D: ทวารบาลจีน
ที่มา: A: (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, ม.ป.ป.)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 2.2 บานประตูด้านนอกกลักรักประดับมุกลายมังกรต้นเมฆ ล้อมกรอบด้วยลายดอกเบญจมาศสลับลายอาวูจิ้น ถือกันว่าประตูพระอุโบสถประดับมุกลายมังกรมีที่วัดนี้เพียงแห่งเดียวในสยาม (วัดราชโอรสาราม, 2549, น. 24) เมื่อพิจารณาลวดลายมุกดังกล่าวได้ข้อพิจารณา 2 ประเด็นคือ

2.2.1 ลายมุกรูปมังกรนั้น ประกอบด้วยมังกร 2 ตัว ตัวใหญ่อยู่ด้านบน ตัวเล็กอยู่ด้านล่าง ต่างฝ่ายต่างพันลมหายใจ (龙的呼吸) ออกมาเป็นเมฆฝน (ภาพที่ 3-B) โดยนัยทั่วไปแล้ว มังกรตามคติจีนคือผู้ให้น้ำฝน ทำให้น้ำทำบริบูรณ์ (Williams, 2006, p. 146) ดังนั้นภาพมังกรนี้ควรเรียกว่า “มังกรให้ฝน” ซึ่งให้ความหมายตรงกว่าคำว่า “มังกรต้นเมฆ” ซึ่งเป็นเพียงอากัปกริยาเท่านั้น เมื่อวิเคราะห์เทียบกับวรรณกรรมไซอิ๋วพบว่า มังกรนี้สื่อถึงพญามังกรแห่งลำน้ำเกี๋ยฮ้อ ผู้มีหน้าที่ให้น้ำฝนแก่เมืองเซียงอาน แต่ด้วยทิวูอยากเอาชนะหมอดู จึงฝืนรับสั่งเจ้กเซียงฮ่องเต้ จนถูกประหารตัดหัวและเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางไปอาราธนาพระไตรปิฎกของคณะพระถังซัมจั๋ง (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 167-210; โห่งว่แสงอิง, 2547, น. 126-173; Wu, 2012, Vol.1, pp. 31-268)

2.2.2 ลายอาวูจิ้นบนประตุนั้น เป็นเทพศาสตรา มีชิ้นหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์บ่งบอกว่าเป็นอาวุธของโลเฉียหรือนาจาไต้จื่อ (哪吒太子) คือ จักรลม-จักรไฟคล้องด้วยท่วงกำไลพิเศษ (ภาพที่ 3-C) ซึ่งในวรรณกรรมไซอิ๋ว โลเฉียมีบทบาทเป็นแม่ทัพสวรรค์ที่ลงมาช่วยปราบปีศาจร่วมกับแห่งเจียหลายครั้ง เช่นตอนรบปีศาจโคเขาเดียวตอกกัก (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 959-978; โห่งว่แสงอิง, 2547, น. 468-476; Wu, 2012, Vol.3, pp. 1-16) เป็นต้น ส่วนบานประตูด้านในที่เขียนจิตรกรรมทวารบาลจีนนั้น สื่อถึงทหารเอกทั้งสองของพระเจ้าถังไท่จง (ภาพที่ 3-D) ที่มาเฝ้าประตูป้องกันวิญญานมังกพรยาบาทมารบกวน จิตรกรระบายสีใบหน้าของทหารทั้งสองตรงตามประติมานวิทยา คือ คนขวาชื่อซินชกโป้ (秦叔宝) มีใบหน้าโทนสีอ่อนหรือสีชมพูเป็นลักษณะเด่น ส่วนคนซ้ายชื่อซิมงก (尉迟恭) มีใบหน้าสีเข้ม (Williams, 2006, p. 144) ในวรรณกรรมไซอิ๋วว่าพระเจ้าถังไท่จงเห็นเจ้านายทหารทั้งสองที่ยินยอมเป็นทวารบาลต่อเนื่องกันหลายคืน จึงให้เขียนภาพนายทหารทั้งสองติดไว้ที่ประตูแทน

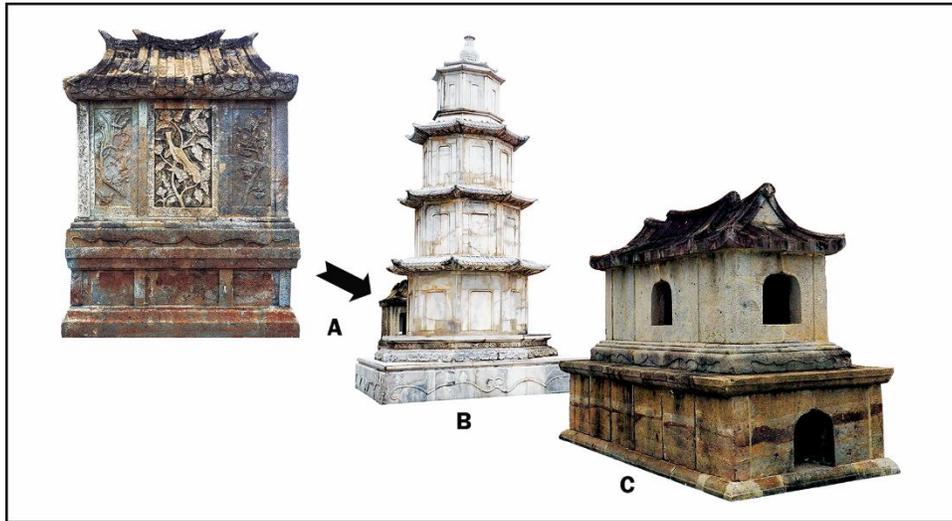
ดังนั้นกล่าวโดยสรุป การประดิษฐ์ภาพมังกรไว้ด้านนอกและรูปทวารบาลจีนไว้ด้านใน เชื่อได้ว่าเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในวรรณกรรมไซอิ๋ว โดยภาพมังกรสื่อถึงวิญญานพญามังกรแห่งลำน้ำเกี๋ยฮ้อ (ฝ่ายรบกวน) และภาพทวารบาล

จีนสื่อถึงชินชกโป้และซิมงกง สองทหารเอกของพระเจ้าถังไทจง (ฝ่ายป้องกัน) ซึ่งบานประตูปแบบนี้พบเพียงแห่งเดียวใน หมู่พระอารามที่รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 1.3 ประติมากรรมศิลาเศียรสัตว์นาคราช (ภาพที่ 3-A) ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีลักษณะเป็นเศียรนาค 7 เศียร พังพานเชื่อมเป็นชิ้นเดียวกันยาวลงมาแค่คอสั้นๆ ส่วนคอนาคเขาร่องตื้นๆ เป็นลายเกล็ด ที่มาของเศียรนาคนี้ระบุในหนังสือหอพระสมุดวชิรญาณว่า “เศียรนาคราชคู่หนึ่ง ฝีมือช่างครึ่งสมัยสุโขทัย ได้มาจากวัดราชโอรส สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงได้มาจาก เมืองสุโขทัย แต่เมื่อยังทรงผนวชแล้วถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” (ราชบัณฑิตยสภา, 2470, น. 17) ซึ่งแย้งกับผลการศึกษาของกรมศิลปากรที่ตรวจสอบวิธีการสลักและการบากลายกระหนกรมถึงวัสดุที่ใช้แกะสลัก พบว่ามีรูปแบบที่ต่างไปจากฝีมือช่างสมัยสุโขทัย จึงสรุปว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง (ประติมากรรมนาค 7 เศียร, ม.ป.ป.) เศียรนาคนี้เมื่อพิจารณาแล้วมีความแปลก กล่าวคือประติมากรรมชิ้นนี้ดูไม่สมบูรณ์ สร้างเฉพาะส่วนเศียรติดคอสั้นๆ ด้วนๆ เท่านั้นลักษณะเหมือนถูกมีดสับ ซึ่งโดยทั่วไปประติมากรสามารถออกแบบนาคให้ ขดม้วนในรูปเต็มตัวได้ไม่ยาก หรือหากประสงค์สร้างแต่ส่วนหัว ก็ควรมีส่วนลำตัวต่อเชื่อมอยู่บนอาคารที่ใดที่หนึ่ง แต่จากการสำรวจไม่พบส่วนต่อเชื่อมดังกล่าวในวัดราชโอรสอาราม อีกประการหนึ่งศิลปกรรมในวัดราชโอรสอารามนั้นเป็นฝ่ายข้าง จีนเกือบทั้งหมด การมีประติมากรรมเศียรนาคอย่างศิลปะไทยอยู่ในวัดจึงเป็นความแปลกที่แปลกทาง จนเป็นที่น่าฉงนว่า รัชกาลที่ 3 ทรงต้องการสื่อถึงแนวคิดใด แต่เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เทียบกับวรรณกรรมไซอิ๋วแล้ว ทำให้อนุมานได้ว่า เศียรนาคนี้คือ สัญลักษณ์แทน “เศียรมังกร” ของพญามังกรที่ถูกเพชรฆาตงูยเต็งตัดขาดแล้วหล่นลงบนถนนกลางเมือง ชินชกโป้และซิมงกงเห็นเป็นเหตุประหลาดจึงเก็บเศียรมังกรเอาไปถวายพระเจ้าถังไทจงที่กำลังเล่นหมากรุกกับงูยเต็ง (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 183-184; โห้วงเส่งอิง, 2547, น. 134; Wu, 2012, Vol.1, pp. 246-247)

3. ประติมากรรมศิลาทั้ง 3 บนลานหลังพระอุโบสถ สื่อถึงสามบุษย์ทั้งสามของพระถังซัมจั๋ง

ลักษณะเด่น-แปลกที่พบบนลานหลังพระอุโบสถมี 3 ประการ ได้แก่ 3.1 สุสานพระธรรม แกะเป็นลายนกกจับบน กิ่งมีดอกไม้ 3.2 กระจาดยี่หีนอ่อนฐานแปดเหลี่ยม รอบฐานประดิษฐ์ลายมังกรและลายห้วงน้ำ และ 3.3 เรือไฟศิลาเรียบ ยาวปราศจากลวดลาย ด้านในสลักรูปพระจีน

ภาพที่ 4 A: สุสานพระธรรม B: ณะเจดีย์หินอ่อน C: เรือไฟศิลา

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 3.1 สุสานพระธรรม คือประติมากรรมศิลาด้านทิศใต้ของลาน ผนังทั้งสองด้าน แกะสลักเป็นลายปักขานุปผาชาติ (花鸟) คือลายนกจับบนกิ่งมีดอกไม้ลายเส้นคมสวยงาม (ภาพที่ 4-A) เป็นลายสลักที่แสดงถึงเรื่องความรัก ทั้งนกและดอกไม้ในศิลปะจีนสื่อถึงหญิงและชายที่เคียงคู่กัน ธนิต อยู่โพธิ์ (2504) อธิบายว่าใช้สำหรับเผากระดาษแบบจีน ลายสลักสุสานพระธรรมดังกล่าวนี้คาดว่าน่าจะสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องไข่อิวตองเจ้าเมืองจู้จี้ก๊ก (朱紫国) ซึ่งในเรื่องแห่งเจียจี้บี่พระเจ้าเมืองแล้ววินิจฉัยโรคว่า “พระโรคนั้นมีควมหวุ่นหวาดคิดถึง นามเรียกว่า “โรคปักขาลัดคู่” (双鸟失群) (โหวงเว่่งอิง, 2547, น. 594-623) จึงประกอบยาตามตำรับรักษาจนหายจากพระโรค ทรงเล้ามูลเหตุแห่งการประชวรนี้ว่าเกิดจากปีศาจลักตัวพระมเหสีไป จนทำให้ตรอมพระทัยเกือบม้วยมรณ สุตท้ายแห่งเจียสามารถปราบปีศาจและนำพระมเหสีกลับคืนมาได้สำเร็จ (วิวัฒน์ ประชาเรื่องวิทย์, 2559, น. 1294-1312; Wu, 2012, Vol.3, pp. 270-284) ลายสลักบนสุสานพระธรรมจึงเป็นสัญลักษณ์แสดงคุณวิเศษของซินแสซึ่งแห่งเจีย สาธุศิษย์ที่ 1 ของพระถังซัมจั๋งผู้ปรุงตำรับยาพิสดารบำบัดโรคปักขาลัดคู่ ซึ่งเข้ากันได้สิ่งแวดลอมรอบด้านคือ จารึกตำรายาที่ติดเรียงรายรอบนอกพระระเบียง โดยแผ่นจารึกตัดเป็นทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนลักษณะเดียวกับกระดาษห่อยาจีน

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 3.2 ณะ (塔) หรือเจดีย์ทรงจีน ประดับหินอ่อนฐานแปดเหลี่ยมรอบฐาน ประติมากรรมลายมังกรและลายห้วงน้ำ ดูวิจิตรสะดุดตายิ่ง (ภาพที่ 4-B) อยู่กึ่งกลางระหว่างพระอุโบสถกับประตูเข้าพระวิหาร พระพุทธไสยาสน์พอดิ เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไข่อิวพบว่าณะเจดีย์หินอ่อนแปดเหลี่ยมนี้เป็นสัญลักษณ์ของบ่อแปดเหลี่ยมแก้ว (八角琉璃井) แปลว่าบ่อน้ำศิลาเคลือบทรงแปดเหลี่ยม บ่อน้ำอยู่ในอุทยานของเจ้าเมืองโอกเกยก๊ก (乌鸡国) สามปีก่อนเจ้าเมืองถูกปีศาจชวนจิน (泉真) คือสิงโตพาหนะของพระโพธิสัตว์บุณชู (พระมัญชุศรี, 文殊菩萨) ฆ่าแล้วนำศพมาโยนทิ้งบ่อ ส่วนตัวปีศาจแปลงเป็นเจ้าเมืองแทน ได้กั้นบ่อน้ำเชื่อมต่อกับวังบาดาล (ตั้งนั้นโดยรอบณะจึงมีลายห้วงน้ำและมังกร) เมื่อศพจมถึงวังบาดาล พญามังกรเอามุกวิเศษใส่ปากศพไว้ ศพจึงไม่เน่าเปื่อย เมื่อคณะพระถังซัมจั๋งเดินทางมาถึง วิญญาณเจ้าเมืองจึงมาเข้าฝันขอให้ช่วยตน ตีอแปียกายเชื้อชาติหมูดำน้ำได้เชื้อวชาลู จึงลงบ่อมุดน้ำดำไปถึง

วังบาดาลกึ่งเจ้าเมืองกลับมา ภายหลังได้ยาชุบชีวิตจากพรหมท่ายเสียงเล่ากุน (太上老君) ทำให้ฟื้นคืนชีพอีกครั้ง ส่วนปีศาจชวนจินนั้นพระโพธิสัตว์บุณชู้มารับกลับไป (วิวัฒน์ ประชาเรื่องวิทย์, 2559, น. 712-748; โหงวเส่งอิง, 2547, น. 360-384; Wu, 2012, Vol.3, pp. 178-206) ณะเจดีย์นี้จึงเป็นสัญลักษณ์แสดงคุณวิเศษของตือเปี้ยกาย สานุศิษย์ที่ 2 ของพระถังซัมจั๋งผู้ช่วยเหลือเจ้าเมืองโอเกยกี้

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 3.3 เรือไฟศิลา คือประติมากรรมด้านทิศเหนือของลานหลังพระอุโบสถ เรือไฟนี้ลำยาวผิวเรียบปราศจากลวดลาย ด้านในสลักเป็นพระพุทธรูปอย่างจีน ตั้งเป็นลำดับที่สามต่อจากสุสานพระธรรมและเจดีย์หินอ่อน (ภาพที่ 4-C) เมื่อวิเคราะห์แล้วอนุมานว่าสื่อถึงวรรณกรรมไซอิ๋ว 2 ตอน คือ

3.3.1 สื่อถึงเรือวิเศษของซัวเจ๋งที่สร้างจากสังวาลย์กะโหลกมนุษย์ 9 ใบที่ห้อยคอกับผลน้ำเต้าของพระกวนอิมสามารถพาคณะพระถังซัมจั๋งข้ามอุปสรรคสำคัญคือลำน้ำหลิวซัวฮ้อ (流沙河) ที่กว้างใหญ่จนไม่มีเรือแพใดข้ามได้ เพื่อเดินทางไปไซที่ (วิวัฒน์ ประชาเรื่องวิทย์, 2559, น. 410-427; โหงวเส่งอิง, 2547, น. 256-263; Wu, 2012, Vol.1, pp. 421-434) เรือไฟศิลานี้จึงเป็นสัญลักษณ์แสดงคุณวิเศษของซัวเจ๋ง สานุศิษย์ที่ 3 ของพระถังซัมจั๋ง

3.3.2 สื่อถึงเรือที่ไม่มีท้อง (สูญญตานาวา) ที่พระโพธิสัตว์เตียบจิ้นโจซือ (南无宝幢光王佛) พายมารับคณะพระถังซัมจั๋งเพื่อข้ามฝั่งไปยังวัดลู่อิมยี่ แต่พระถังซัมจั๋งไม่กล้าลงเรือเพราะเรือนั้นไม่มีท้องเรือให้ลงไปนั่งได้ เหงงเจียเห็นดังนั้นจึงผลักพระถังซัมจั๋งตกลงไปในเรือ ร่างนั้นก็จมหายไปในน้ำอันเขียวทันทึ พระถังซัมจั๋งก็ละกายหยาบคือละชั้นธัมมัทธัมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เหลือแต่กายทิพย์ลอยกลับมานั่งบนเรือกับสานุศิษย์จนบรรลุถึงฝั่งวัดลู่อิมยี่ในที่สุด (วิวัฒน์ ประชาเรื่องวิทย์, 2559, น. 1817-1819; โหงวเส่งอิง, 2547, น. 824-825; Wu, 2012, Vol.4, pp. 344-347) เมื่อสังเกตด้านในเรือไฟศิลามีรูปพระจีนสลักอยู่ด้านในอนุมานว่าคงสื่อถึงพระเตียบจิ้นโจซือโพธิสัตว์

4. พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ สื่อถึงวัดลู่อิมยี่ของพระพุทธเจ้า

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงตั้งพระราชหฤทัยให้พระวิหารพระพุทธไสยาสน์เป็นวัดอุสถานสำคัญของวัด โอบล้อมด้วยพระระเบียง 4 ด้าน และล้อมด้วยเจดีย์ราย 28 องค์อีกชั้นหนึ่ง พระอารามยกพื้นสูง-ยาวและใหญ่เป็นสง่า โปรดฯ เรียกอารามนี้ว่า “มหาวิหารพระเชตุวนาวาสราชโอรสธาราม” (กรมศิลปากร, 2479, น. 13) สื่อถึงพระเชตุวันวิหารของพระพุทธเจ้า เมื่อพิจารณาลักษณะทางกายภาพของพระวิหารแล้ว ล้วนสอดคล้องกับวัดลู่อิมยี่ของพระพุทธเจ้าที่พรรณนาไว้ในวรรณกรรมไซอิ๋ว เช่น พระอารามสูงใหญ่ตั้งอยู่บนยอดเขาสูง ในดินแดนทางไกลทางทิศตะวันตกของอาณาจักรใต้ถึง (ภาพที่ 2) การสร้างพระปฏิมาประธานในปางไสยาสน์นั้นอนุมานว่าพระปฏิมาปางนี้สามารถให้ความรู้สึกยิ่งใหญ่ในทางกายภาพและในเชิงนามธรรม เมื่อพิจารณาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับไซอิ๋ว พระปฏิมาองค์ใหญ่สื่อถึงพุทธานุภาพของพระพุทธองค์ที่เนรมิตกายใหญ่โตเหลือประมาณ แม้นพญาวานรซึ่งหอคองที่ตั้งงาค้างหนึ่งได้ทางไกลถึงหมื่นแปดพันโยชน์ ซึ่งหอคองที่ตั้งงาค้างนั้นกำลังก็ยังไม่พ้นฝ่าพระหัตถ์ของพระพุทธองค์ (โหงวเส่งอิง, 2547, น. 84) ดังนั้นจึงอนุมานว่าพระวิหารพระพุทธไสยาสน์น่าจะสื่อถึงวัดลู่อิมยี่ของพระพุทธเจ้าในไซอิ๋ว โดยพบลักษณะเด่น-แปลกบริเวณพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ 3 ประการ ได้แก่ 4.1 ตึกตึกรูปศิลปะ สวมเกราะรูปช้าง 6 งา ปลายวงงเกี่ยวสิงโตที่ดูน่าสนใจยิ่ง 4.2 จิตรกรรมหงส์-นกยูงหลังบานประตู-หน้าต่าง และ 4.3 หน้าบันรูปไถในดวงอาทิตย์และเจดีย์ราย 28 องค์

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 4.1 ตู้दानักกรบศิลา สวมเกราะรูปช้าง 6 งา ปลายวงงเกี่ยวสิ่งโต ตั้งอยู่หน้าบันไดพระวิหารฯ พบเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย มีความพิเศษคือลายสลักบนเกราะออกสื่อถึงพระโพธิสัตว์สำคัญ 2 องค์ คือ ลายช้าง 6 งา นั้นหมายถึงช้างเผือกฉัททันต์ (黃牙) พาหนะของพระโพธิสัตว์เพ้าเอี้ย (สมันตภัทร, 普賢菩薩) (ภาพที่ 5-A) และลายสิ่งโตหมายถึงสิ่งโตขนเขียว (青毛) พาหนะของพระโพธิสัตว์บุณชู (มัญชุศรี) (ภาพที่ 5-B) พระโพธิสัตว์ทั้งสองเป็นตัวละครสำคัญของเรื่องไซอิ๋วเห็นได้จากภาพวาดบนตู้ไซอิ๋ว จิตรกรใช้พื้นที่ 1 ใน 3 ของตู้เพื่อวาดพระโพธิสัตว์ทั้งสองพระองค์ ในเรื่องไซอิ๋วช้างเผือก 6 งาของพระโพธิสัตว์เพ้าเอี้ยหนีมาโลกมนุษย์ ตั้งตนเป็นปีศาจได้อ่องที่ 2 ส่วนสิ่งโตขนเขียวพาหนะของพระโพธิสัตว์บุณชูหนีมาโลกมนุษย์เช่นกัน ตั้งตนเป็นปีศาจได้อ่องที่ 1 โดยปีศาจได้อ่องที่ 1 และที่ 2 ร่วมมือกับปีศาจนกอินทรีได้อ่องที่ 3 จับพระถังซัมจั๋งมาหวังจะต้มกินให้ตนเองเป็นอมตะ แต่แห่งเจียนมินต์พระยูไลและพระโพธิสัตว์เจ้าของสัตว์ทั้งสองมาปราบจนสำเร็จ (โหวงเส่งอิง, 2547, น. 642-669) เรื่องปีศาจสามได้อ่องนี้เป็นตอนสำคัญของวรรณกรรมไซอิ๋ว พบว่าประติมากรรมสัตว์ทั้งสี่บนซุ้มพระเจดีย์ วัดบวรนิเวศวิหารก็เกี่ยวข้องกับปีศาจสามได้อ่องเช่นกัน (วชิรวิชัย ตั้งธนานุวัฒน์, 2564, น. 245-264)

ภาพที่ 5 A: พระโพธิสัตว์เพ้าเอี้ย (สมันตภัทร) B: พระโพธิสัตว์บุณชู (มัญชุศรี)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 4.2 จิตรกรรมหงส์หลังบานประตู-นกยูงหลังบานหน้าต่าง วิหารพระพุทธไสยาสน์มีประตู 5 ช่อง หน้าต่าง 23 ช่อง จึงมีภาพนกยูงมากถึง 46 ตัว สัมพันธ์กับวรรณกรรมไซอิ๋วตอนปราบปีศาจสามได้อ่อง พระพุทธองค์ตรัสว่า “เมื่อครั้งคราวเดิมเมื่อจะมีฟ้าดิน แลมีกำเนิดเกิดสัตว์ทั้งหลาย... หงส์เป็นพญาสัตว์ในพวกมีปีก พญาหงส์ร่วมรักกันจึงได้เกิดเปนนกยูงแลอินทรี” นกยูงและนกอินทรีกินมนุษย์เป็นอาหาร วันหนึ่งตาคตฤกนกยูงดูดลงท้อง จึงแทรกหลังออกมาแล้วซีกกลับวัดลุ่มยิมี่ การแทรกออกจากท้องนกยูงนี้เองจึงถือกันว่านกยูงเป็นพระพุทธรูป ดังนั้นทั้งนกยูง นกอินทรีและหงส์จึงมีสถานะเทียบได้กับญาติของพระองค์ (โหวงเส่งอิง, 2547, น. 667)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 4.3 หน้าบันรูปไก่ในดวงอาทิตย์และเจดีย์ราย 28 องค์ แต่เดิมนั้นหน้าบันพระวิหารฯ เป็นงานปูนปั้นเขียนสี ด้านทิศเหนือมีรูปไก่ฟ้าในวงกลมขอบแดง ส่วนทิศใต้เป็นรูปไก่ตัวผู้ในวงกลมขอบแดง ปัจจุบันบูรณะเปลี่ยนเป็นกระเบื้องเคลือบลายไก่ตัวผู้ในวงกลมสีแดงทั้งสองด้าน (ภาพที่ 2) มีผู้เสนอความเห็นว่าเป็นพระวิหารแห่งนี้สร้างเพื่อถวายสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระราชมารดาในรัชกาลที่ 3 โดยพระนอนเป็นปางพระพุทธรูปประจำวันอังคารและหน้าบันมีรูปไก่ (ปีระกา) อันตรงกับวันและปีประสูติของสมเด็จพระศรีสุลาไลย แต่ข้อสันนิษฐานนี้แย้งกับข้อมูลตามพระราชพงศาวดารที่ระบุว่าประสูติวันจันทร์ ปีชวด (สิริเดชะ วัชรานันต์, 2559, น. 263)

4.3.1 ภาพไก่ตัวผู้หรือไก่ฟ้าในวงกลมสีแดง ชาวจีนโบราณใช้สัญลักษณ์นก นกสามขา ไก่ตัวผู้ หรือไก่ฟ้าในวงกลมสีแดง เพื่อสื่อถึงดวงอาทิตย์ (Williams, 2006, p. 362) ภาพไก่ในดวงอาทิตย์หรือไก่สุริยันมีกล่าวในวรรณกรรมไซอิ๋วตอนปราบนางปีศาจแมงป่อง ผู้ปราบคือ 1 ใน 28 เทพดาวฤกษ์นามว่าเข้ายิดแซกุน (昴日星君) คือ เทพดาวไก่สุริยัน, 昴=ไก่, 日=สุริยัน, 星=ดาว, 君=เทพ) (โห่งว่แสงอิง, 2547, น. 496-503) หรือเทพดารากฤติกา (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 1037-1056) ปีศาจแมงป่องนี้เดิมนางอาศัยอยู่ในวัดลุ่มอิมยี่ของพระพุทธเจ้า วันหนึ่งพระยูไลเอามือปิด นางจึงตอยใส่มือพระยูไล แล้วหลบหนีออกจากวัด มาก่อเหตุจับพระถังซัมจั๋งล่อลวงให้เป็นสามเณรแห่งเจียงเจียงเหิงเทพไก่สุริยันมาปราบ ไก่สุริยันนี้ขึ้นเพียงสองครานางปีศาจก็สิ้นใจตาย (Wu, 2012, Vol.3, pp. 63-75)

4.3.2 เจดีย์รายทั้ง 28 นี้สื่อถึงหมู่ดาวฤกษ์จีนทั้ง 28 (Williams, 2006, p. 351) ชาวจีนเชื่อว่าดาวกำเนิดมาจากดวงอาทิตย์ อักษรคำว่าดาว 星 จึงเกิดจากการผสมอักษร 2 ตัวคือ คำว่าดวงอาทิตย์ 日 อยู่ด้านบน และคำว่ากำเนิด 生 อยู่ด้านล่าง ดังนั้นหมู่เจดีย์รายจึงเป็นองค์ประกอบร่วมกับดวงอาทิตย์บนหน้าบันพระวิหารฯ เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไซอิ๋วพบว่า หมู่เจดีย์รายทั้ง 28 คือ เทพดาวฤกษ์ทั้ง 28 ที่ลงมาช่วยแห่งเจียงเจียงปีศาจแต่บางครั้งก็เป็นปีศาจเสียเอง เช่น ตอนปีศาจอิงเท้าที่เดิมเป็นเทพดาวฤกษ์กุยแซ (奎星) หรือดาวฤกษ์เรวตี (Revati) หนีลงมาก่อความวุ่นวายบนโลก (โห่งว่แสงอิง, 2547, น. 333) (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 593) (Wu, 2012, Vol.2, p. 86)

5. ศาลาการเปรียญและหอรบขังสื่อถึง วิหารพระศรีอาริยมุตไตรย

ลักษณะเด่น-แปลกที่พบบริเวณศาลาการเปรียญและหอรบขัง ได้แก่ 5.1 พระปฎิมาประธานองค์ใหญ่ในศาลาการเปรียญอยู่ในอิริยาบถนั่งขัดสมาธิราบ ทรงตาลปัตร 5.2 หอรบขังที่อยู่ติดกับศาลาการเปรียญ และ 5.3 ภาพถ่ายเก่าแสดงตึกตาทินฉนิกฉนังด้านหน้าศาลาการเปรียญ

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 5.1 พระปฎิมาประธานในศาลาการเปรียญมีลักษณะแปลกคือ มีขนาดพระองค์ใหญ่ หน้าตักกว้าง 2.25 เมตร ประทับนั่งขัดสมาธิราบ (แลเห็นฝ่าเท้าเพียงข้างเดียว) พระหัตถ์ซ้ายทรงตาลปัตร พระหัตถ์ขวาทอดบนพระเพลาปลายนิ้วชี้ลงอย่างพระมารวิชัย เรียกกันว่าปางประธานธรรม (ภาพที่ 6 ซ้าย) พุทธลักษณะดังกล่าวละม้ายกับพระชัย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดย่อมสามารถเคลื่อนย้ายเพื่อประกอบพิธีพระราชพิธีได้ โดยพระชัยทุกรัชกาลทรงอิริยาบถพระหัตถ์ซ้ายถือตาลปัตร พระหัตถ์ขวาทอดบนพระเพลาเช่นกัน แต่มีจุดต่างสำคัญคือล้วนประทับนั่งขัดสมาธิเพชรทั้งสิ้น (แลเห็นฝ่าเท้าทั้งสองข้าง) สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายพระถือตาลปัตรว่า “...มีสามอย่าง ข้างไทยมีสองอย่างคือพระชัยกับศรีอารย ข้างต่างประเทศมีอีกอย่างหนึ่งทำถือตาลปัตรเมื่อเทศน์” (สำนักศิลปากรที่ 5, 2555, น. 180-182) ข้อมูลจากหนังสือวัดราชโอรสาราม (2549) สรุปรว่าพระปฎิมาองค์นี้คือ

พระชัย เนื่องจากมีพุทธลักษณะคล้ายพระชัยประจำรัชกาลที่ 1 และ 2 ต่างเพียงวิธีนั่งเท่านั้น และเรียกนามพระปฏิมานี้ว่า “พระพุทธรูปสิทธิธรรมนาท” แต่จากข้อมูลของสำนักศิลปากรที่ 5 (2555) อธิบายว่า พระปฏิมาประทับนั่งวีราสนะ (ขัดสมาธิราบ) พระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลาถือตาลปัตร พระหัตถ์ขวาวางบนพระเพลาปลายนิ้วชี้ลงแสดงภูมิสมุทรา (มารวิชัย) เป็นรูปแบบทางประติมานวิทยาของพระศรีอารียเมตไตรยทรงแสดงธรรม (ส่วนพระมาลัยนั้นจะถือตาลปัตรแบบพัดกลมและสะพายบาตรเสมอ) และจากหมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 7 เรื่องให้หล่อรูป พระเจ้าตัดเศศ พระมาลัย พระศรีอารียเมตไตรย พระอินทร์ ใส่ไว้ในพระวิหารวัดอรุณราชวราราม บ่งชี้ว่าล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ทรงสนพระราชหฤทัยในตำนานพระมาลัย-พระศรีอารียเมตไตรย และพบว่ามีการสร้างพระปฏิมาศรีอารียเมตไตรย 2 รูปแบบ คือสร้างอย่างพระอนาคตพุทธเจ้า ได้แก่ พระศรีอารียเมตไตรยที่พบในกรุพระมหาเจดีย์ธรรมกรนิทาน วัดพระเชตุพนฯ และสร้างอย่างสันตลิตเทวบุตร ได้แก่ พระศรีอารียเมตไตรยที่พุทธปรางค์วัดพิชัยญาติการาม (สำนักศิลปากรที่ 5, 2555, น. 149, 155) ดังนั้นเมื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาเทียบกับพุทธลักษณะของพระปฏิมาประธานในศาลาการเปรียญทำให้ผู้วิจัยเชื่อว่า พระปฏิมาองค์นี้คือพระศรีอารียเมตไตรย พระอนาคตพุทธเจ้า ซึ่งในวรรณกรรมไซอิ๋ว กล่าวถึงพระองค์ตอนปราบปีศาจอั้งไปได้อ่อง (黃眉大王 (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 1250-1251; โหง่วเส่งอึ้ง, 2547, น. 580-582; Wu, 2012, Vol.3, p. 236)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 5.2 หอระฆังถูกกำหนดให้สร้างอยู่บริเวณเดียวกับศาลาการเปรียญ มีลักษณะเด่นคือแสดงภาพไซอิ๋วไว้ด้านนอกโดยรอบ เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไซอิ๋ว พบว่าพ้องกับตอนพระศรีอารียเมตไตรยปราบปีศาจอั้งไปได้อ่อง เรื่องมีอยู่ว่า ครั้งหนึ่งพระถังซัมจั๋งถูกปีศาจอั้งไปจับตัวไปเพื่อจะกินเป็นอาหารแห่งเจียเข้าต่อสู้เพื่อชิงพระอาจารย์กลับ แต่รบแพ้อาวุธพิเศษของปีศาจอั้งไปทุกครั้งจนคับแค้นใจถึงกับร้องไห้ออกมา ครั้งนั้นพระศรีอารียเมตไตรยเสด็จมาช่วยปราบ ทรงตรัสว่าปีศาจนี้คือพนักงานตีระฆังของอาตมา อาวุธพิเศษนั้นก็คือไม้เคาะระฆัง จากนั้นจึงนำตัวปีศาจอั้งไปกลับพระอารามเพื่อชำระความต่อไป

ภาพที่ 6 ซ้าย: พระประธานในศาลาการเปรียญ ขวา: ตุ๊กตาหินหน้าศาลาการเปรียญ
ที่มา: ภาพที่ 6 ซ้าย ถ่ายโดยผู้วิจัย ณ วัดราชโอรสาราม, ขวา: ธนิต อยู่โพธิ์ (2504 น. 24, 29)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 5.3 ในอดีตผนังด้านนอกระหว่างประตู 2 ข้างด้านหน้า ฝั่งตุ๊กตาหินยืนผนังเข้ากับผนัง งอแขนยกหัตถ์ทั้งสองอยู่ในระดับหน้าอกและถือดอกไม้มีก้าน คล้ายรูปสุริยเทพบุตรถือดอกบัว ดูน่าสนใจมาก (ธนิต อยู่โพธิ์, 2504, น. 26-29) จากการสำรวจปัจจุบันไม่พบตุ๊กตาหินนี้แล้ว สันนิษฐานว่ารื้อออกในคราวบูรณะศาลาการเปรียญครั้งใหญ่เหมือนสร้างใหม่ทั้งหลัง เมื่อปี พ.ศ. 2519 (วัดราชโอรสาราม, 2549, น. 45) ตุ๊กตาหินนี้มีใช้ศิลปะข้างจีน เมื่อมาติดตั้งในพระอารามอย่างจีน จึงดูแปลกที่แปลกทาง แต่ก็น่าสนใจดังที่ธนิต อยู่โพธิ์ ตั้งข้อสังเกตไว้ (ภาพที่ 6 ขวา) ถ้าพระปฏิมาในศาลาการเปรียญคือพระศรีอาริยเมตไตรยแล้ว ตุ๊กตาหินนี้ควรสื่อถึงผู้ใด? เมื่อพิจารณาตามวรรณกรรมไข่อิว ตุ๊กตาหินนี้มีขนาดย่อม มีหมวดเหมือนอย่างเทวดาและผนังอยู่นอกอาคาร จึงอาจเป็นสัญลักษณ์ของอั้งไ้ พนักงานตีระฆังที่ถือไม้เคาะระฆังในมือ แต่มีข้อแย้งที่หัตถ์ทั้งสองของเทวรูปตุ๊กตาหินนี้ถือดอกบัวมิใช่ไม้เคาะระฆัง เมื่อนำเรื่องตำนานพระมาลัยมาอ้างอิงตีความ พบว่าเทวรูปนี้เข้ากันได้กับชายเขี้ยวใจเก็บดอกบัว 8 ดอกมาถวายพระมาลัย พระมาลัยประสงค์จะให้ชายเขี้ยวใจนี้พันทุกข์และได้อานิสงส์มากจึงนำดอกบัวนั้นไปนมัสการพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ ดาวดึงส์อีกทอดหนึ่ง ครั้งนั้นพระมาลัยได้รอกอยชมพระบารมีของสันดุสิตเทวบุตรซึ่งจะมานมัสการพระเจดีย์จุฬามณีนี้ด้วย สันดุสิตเทวบุตรนี้ก็คือผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระศรีอาริยเมตไตรยพุทธเจ้าในอนาคตนั่นเอง ส่วนชายเขี้ยวใจนั้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายดอกบัวบูชาพระจุฬามณีเจดีย์จึงทำให้ได้ไปจุติเป็นเทวดาบนสวรรค์ดาวดึงส์ ดังนั้นเทวรูปตุ๊กตาหินนี้สามารถสื่อได้ 2 นัย โดยเชื่อว่าน่าจะเป็นเทวดาที่เดิมเป็นชายเขี้ยวใจตามตำนานพระมาลัยมากกว่าการตีความเป็นอั้งไ้พนักงานตีระฆัง

6. พระปฏิมาในวิหารพระยืน สื่อถึงพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าเหนือซึ่งหองคอง

ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในวิหารพระยืนทางทิศเหนือ 6.1 พบพระยืนองค์ใหญ่ แลเห็นฝ่าพระหัตถ์ชัดเจน 6.2 ด้านนอกพระวิหารพบเสาศิลาต้นหนึ่ง 6.3 ด้านหน้าพระวิหารพบสิงห์สีดำ ศิลปะเขมร 1 ตัว (ภาพที่ 7)

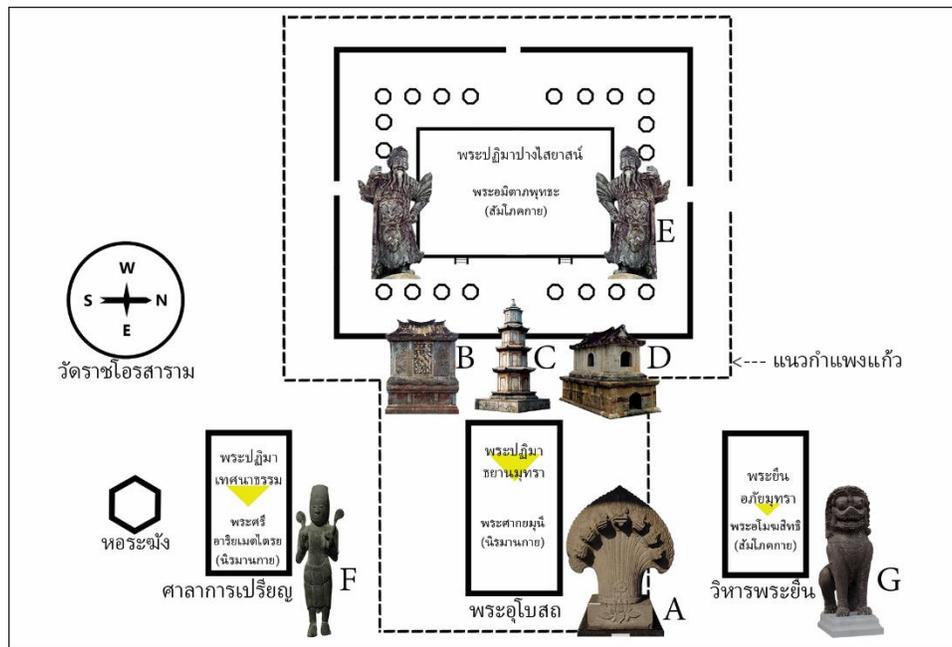

ภาพที่ 7 ซ้าย: สภาพภายนอกวิหารพระยืน, ขวา: พระประธานในพระวิหาร

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 6.1 พระปฏิมาประธานในวิหารพระยืนทางทิศเหนือ ทรงอยู่ในอิริยาบถยืน ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นเสมอพระอุระ ปางประทานอภัย (ธนิต อยู่โพธิ์, 2504, น. 27) เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระยืนกับวรรณกรรมไข่อิวพบว่า พระปฏิมาปางนี้แสดงฝ่าพระหัตถ์ชัดเจนที่สุด สอดคล้องกับตอนพระยูไลแสดงพุทธานุภาพทำให้ซึ่งหองคองกระโดดข้ามฝ่ามือ แต่เมื่อหองคองตั้งถากจนสิ้นกำลัง กลับพบว่ายังไม่ข้ามฝ่าพระหัตถ์ของพระยูไลที่ทรงนิรมิตพระวรกายให้ใหญ่โตสุดประมาณ จึงถูกทับด้วยภูเขาใหญ่จ้องจำอยู่นานนับพันปี จนกระทั่งพระถังซัมจั๋งผ่านมาจึงช่วยเหลือและรับเป็นสานุศิษย์ร่วมเดินทางไปไซ่ที่ (วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์, 2559, น. 120-122; โห่งแสวงอิง, 2547, น. 81-88; Wu, 2012, Vol.1, pp. 193-195) เมื่อวิเคราะห์ตามหลักพุทธมหายานแล้ว พบว่าพระทั้งทิศและมุทราของพระปฏิมาเป็นลักษณะทางประติมานวิทยาที่เข้ากันได้กับพระธยานิพุทธะประจำทิศเหนือ พระนามว่าพระโอมขลิทธิพุทธเจ้าที่อยู่ในปางอภัยมุทรา (เชษฐ ติงสัญชสี, 2565, น. 45-72)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 6.2 ด้านนอกวิหารพระยืนพบเสาศิลาต้นหนึ่งตั้งโดดเดี่ยว เด่นอยู่หน้าพระวิหาร (ลูกศร A) พิจารณาลักษณะแล้วมิใช่เสาประทีปสำหรับแขวนโคม เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เทียบกับวรรณกรรมไข่อิวพบว่าเข้ากันได้กับเสาจันทน์แดง ต้นที่ซึ่งหองคองเขียนอักษรกำกับว่า “ซีเทียนได้มาถึงที่นี่” แล้วถ่ายปัสสาวะรดไว้ ซึ่งเสานี้คือนิวกลางของพระยูไลพุทธเจ้าที่ซึ่งหองคองรับคำทำพระพุทธร่องค์ว่าจะตั้งถากให้ข้ามฝ่ามือพระองค์ให้จงได้ (โห่งแสวงอิง, 2547, น. 84)

วิเคราะห์ลักษณะเด่น-แปลกที่พบในข้อ 6.3 ประติมากรรมสิงห์ดำ ศิลปะเขมรด้านหน้าวิหารพระยืน (ลูกศร B) นับเป็นประติมากรรมที่แปลกที่แปลกทางขึ้นหนึ่ง วิเคราะห์แล้วไม่พบความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไซอิ๋ว แต่พบว่าสื่อความหมายถึงพระศรีอาริยมตไตรย โดยพุทธเถรวาท เช่นตำนานแม่กาเผือก นับถือว่าสิงห์เป็นพุทธมารดาของพระศรีอาริยมตไตรย ในขณะที่พุทธฝ่ายมหายานกลับเชื่อว่าพระอโมขสิทธิ์พุทธเจ้า (ร่างสัมโภคกาย) แบ่งภาคให้กำเนิดพระศรีอาริยมตไตรย (ร่างนิรมานกาย) ดังนั้นการตั้งสิงห์ไว้หน้าวิหารพระยืน จึงเป็นการย้ำให้ทราบว่ ทั้งพระยืนคือพระอโมขสิทธิ์พุทธเจ้าและสิงห์คือพุทธมารดา ทั้งสองนี้ต่างเป็นผู้ให้กำเนิดพระศรีอาริยมตไตรยพุทธเจ้า

ภาพที่ 8: ประติมากรรมศิลาเชิงสัญลักษณ์ในวัดราชโอรสาราม

การอภิปรายผล

การวิจัยนี้ต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผังสถาปัตยกรรมวัดราชโอรสารามในสมัยรัชกาลที่ 3 กับวรรณกรรมพุทธมหายานไซอิ๋ว ซึ่งการศึกษาในประเด็นนี้ยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยมาก่อน ผู้วิจัยทำการศึกษาด้วยเทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรมของทราวีส โดยใช้เค้าเบาะแสเริ่มต้นจากภาพจิตรกรรมไซอิ๋วรอบหอรข่ง ผลการศึกษาเชื่อได้ว่า ผังสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสารามมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมมหายานไซอิ๋วอย่างมาก โดยเนื้อหาวรรณกรรมถูกถ่ายทอดผ่านสถาปัตยกรรมและงานตกแต่งในวัด แก่นของเรื่องถูกกำหนดให้แสดงออกที่ “ด้านในกำแพงแก้ว” (ภาพที่ 8 แนวเส้นประ) ซึ่งประกอบด้วยตัวพระอุโบสถ ที่ถูกสมมติให้เป็นแดนใต้ถึงของพระเจ้าถังไทจง ลายประดับหน้าบันสื่อถึงความสงบสุขเมืองหลวงเชียงอนของอาณาจักรใต้ถึง สอดคล้องกับตอนอารัมภบทต้นเรื่องไซอิ๋ว ส่วนประติมากรรมเศียรนาค (ภาพ 8-A) - บานประตูประดับมุกลายมังกรให้น้ำ - จิตรกรรมทวารบาลจีนด้านใน ทั้งสามส่วนนี้ล้วนเข้ากันได้กับ

เหตุการณ์ตัดศีรษะพญามังกรจนเป็นเหตุให้พระเจ้าถังไท่จงสิ้นพระชนม์ เมื่อสิ้นชนม์ชีพขึ้นมาก็เกิดศรัทธาในพุทธศาสนา (มหายาน) อย่างเหลือล้นจนรับสั่งให้พระถังซัมจั๋งไปอัญเชิญพระไตรปิฎก ณ แดนไซที่ทางทิศตะวันตก ด้านหลังพระอุโบสถเป็นประติมากรรมศิลา 3 ชั้น (ภาพ 8-B, C, D) สื่อถึงคุณของแห่งเจีย ตืออ๋อเปียก่ายและซัวเจ๋ง สาธุศิษย์ทั้งสามที่พระถังซัมจั๋งรับไว้ระหว่างการเดินทาง ถัดไปเป็นอาณาเขตของพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ประกอบด้วยพระระเบียงและแนวเจดีย์ราย 28 องค์ห้อมล้อมไว้ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ซึ่งถูกสมมติให้เป็นวัดลุ่มอิมยี่ของพระพุทธเจ้า ความยิ่งใหญ่ของพระวิหารสอดคล้องกับบทบรรยายวัดลุ่มอิมยี่ในวรรณกรรมไซอิ๋วตอนพระถังซัมจั๋งเดินทางบรรลุถึงวัดลุ่มอิมยี่ว่า “แลขึ้นไปก็เห็นพระอารามลุ่มอิมยี่สูงตระหง่านละลิ่ว” หน้บ้านพระวิหารเป็นรูปไก่สุริยันที่สอดคล้องกับไซอิ๋วตอนปีศาจแมงป่องต้อยนิ้วพระหัตถ์พระยูไลแล้วหนีไปก่อเรื่องจับพระถังซัมจั๋ง ประติมากรรมทหารศิลาหน้าวิหาร (ภาพ 8-E) มีสัญลักษณ์ของพระสมันตภัทรและพระมัญชุศรี 2 พระโพธิสัตว์ที่บารณาตัวคุ้มครองพระพุทธเจ้าในคัมภีร์สังฆธรรมปุนชริกสูตร 《妙法蓮華經》 ซึ่งในวรรณกรรมไซอิ๋วพระโพธิสัตว์ทั้งสองเป็นเจ้าของปีศาจข้างเผือกและปีศาจสิงโต เนื่องจากแนวพระระเบียงอยู่ในอาณาเขตที่ถูกสมมติเป็นพุทธเกษตรสุขชาติตั้งนั้นพระปฎิมาที่รายล้อมพระระเบียงทั้ง 80 องค์ (Edmund R., 1837, p. 264) จึงสื่อถึงพระพุทธเจ้าที่มีอยู่มากมายในสวรรค์สุขชาติ ส่วนเจดีย์ราย 28 องค์นั้นสื่อถึงดาวฤกษ์จีน 28 หมู่ ที่เป็นองค์ประกอบร่วมกับดวงอาทิตย์บนหน้าบ้านพระวิหาร และสอดคล้องกับเทพคาราในวรรณกรรมไซอิ๋ว ในขณะที่นักวิชาการหลายท่านรวมถึงสิริเดช วัชรกรานต์ (2559) เสนอว่าพระเจดีย์รายเหล่านี้สอดคล้องกับอดีตพระพุทธเจ้าทั้ง 28 พระองค์ ในลักษณะเดียวกันกับเจดีย์ราย 28 องค์ในวัดราชคฤห์วรวิหาร หรือถะจีน 28 องค์ในวัดสุทัศนเทพวราราม ส่วนสถาปัตยกรรมด้านนอกกำแพงแก้ว ฝั่งทิศใต้คือ ศาลาการเปรียญ-พระปฎิมาปางเทศนาธรรม-หอรบขัง สัมพันธ์กับวรรณกรรมไซอิ๋วตอนพระศรีอารียเมตไตรยปราบปีศาจอั้งไปคนตีระฆัง และพระปฎิมาในวิหารพระยืนด้านทิศเหนือ สัมพันธ์กับตอนพระยูไลปราบซิงหงอคง

เมื่ออภิปรายผลโดยอิงแนวคิดพุทธฝ่ายมหายาน พบว่าการที่พระระเบียงมีพระปฎิมาเรียงรายมากมายนั้นเข้ากันได้กับหลักมหายานที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีมากมายดั่งเม็ดทรายในมหานที (กรมศิลปากร, 2565: 51) มหายานเชื่อในหลักตรีกายคือสภาวะกายทั้งสามของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย 1) ธรรมกาย คือพระพุทธเจ้าในสภาวะนามธรรม เรียกว่าอาทิพุทธ 2) นิรมานกาย คือพระพุทธเจ้ากายมนุษย์หรือพระมาฆิพุทธเจ้า องค์ปัจจุบันคือพระศากยมุนีพุทธเจ้า ส่วนองค์ในอนาคตคือพระศรีอารียเมตไตรยพุทธเจ้า 3) สัมโภคกาย คือพระพุทธเจ้าในสภาวะกายทิพย์อันใหญ่โต เรียกว่าธยานิพุทธะ องค์ปัจจุบันคือพระอมิตาภพุทธะ แปลว่าพระผู้มีแสงสว่าง (อาภา) อันไม่สิ้นสุด (อมิตา) มีสวรรค์พุทธเกษตรอยู่ทางทิศตะวันตก ส่วนองค์ในอนาคตคือ พระอโมขสิทธิ มีสวรรค์พุทธเกษตรอยู่ทางทิศเหนือ สภาวะ นิรมานกายคือพระศรีอารียเมตไตรยพุทธเจ้า (กรมศิลปากร, 2565, น. 56-57) ดังนั้นการสร้างพระพุทธไสยาสน์ขนาดใหญ่ (สื่อถึงสัมโภคกาย) อยู่ในวิหารทางทิศตะวันตก (สื่อถึงพุทธเกษตรทิศตะวันตก) มีภาพนกกยูงที่บานหน้าต่าง (สื่อถึงพาหนะและดวงอาทิตย์) มีดวงอาทิตย์ที่หน้าบ้าน (สื่อถึงแสงสว่างอาภา) เหล่านี้เป็นประติมานวิทยาบ่งบอกว่าพระพุทธไสยาสน์นี้คือสัญลักษณ์ของพระอมิตาภะ สัมโภคกายของพระศากยมุนีพุทธเจ้า (ภาพที่ 8) พบว่าล้านเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ให้ความสำคัญพระปฎิมาไสยาสน์องค์นี้มากถึงกับถวายฉัตรเหลืองใหญ่ (enormous yellow umbrella) กางกันเหนือองค์พระ ตามบันทึกของเอ็ดมันด์ โรเบิร์ต ทูตสหรัฐที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและมีโอกาสเยี่ยมชมวัดราชโอรสารามเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2376 ในสมัย

แผ่นดินรัชกาลที่ 3 (Edmund, R., 1837, p. 263) การถวายฉัตรกางกั้นเหนือเศียรพระนอนนั้นเป็นเรื่องแปลก ซึ่งปัจจุบันพบว่าไม่มีฉัตรองค์ดังกล่าวแล้ว ส่วนพระประธานในพระอุโบสถนั้น ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ทรงหล่อขึ้นใหม่และพระราชทานนามไว้แล้วว่า “พระพุทธอนันตคุณ” (กรมศิลปากร, 2479, น. 13) ซึ่งพระนามนี้เข้าใจผิดสืบต่อกันมาถึงปัจจุบันว่า เป็นนามที่รัชกาลที่ 4 พระราชทานให้ คำว่า “อนันต์” มีความหมายเดียวกับ “อมิตา” คือไม่มีสิ้นสุด ไม่มีประมาณ ดังนั้นนามพระพุทธอนันตคุณจึงสัมพันธ์กับนามของพระอมิตาภพุทธะ การที่ทรงหล่อให้อยู่ในปางสมาธิหรือมหายานเรียกว่า “ธยานมูทรา” เพื่อให้สอดคล้องกับมูทราประจำองค์ของพระอมิตาภพุทธะ ซึ่งพระปฏิมาองค์อื่นๆ ที่หล่อขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น เกือบทั้งหมดล้วนสร้างปางมารวิชัย ได้แก่ พระตรีโลกเชษฐ พระพุทธเสถียรธมฺมณี วัดสุทัศน์เทพวรารามฯ พระขัมภูนุท วัดอรุณราชวรารามฯ พระเสถียรธมฺมณี วัดราชนันทารามฯ พระพุทธมหาโลกาภินันทปฏิมา วัดเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นต้น การสร้างพระพุทธอนันตคุณให้อยู่ในปางสมาธิในขนาดพระองค์ปกติจึงเป็นเรื่องของการออกแบบอย่างจำเพาะเจาะจงเพื่อให้สื่อถึงพระศากยมุนี สภาวะนิรมานกายของพระธยานิพุทธ-อมิตาภพุทธะ

ส่วนในวิหารพระยืนทางทิศเหนือ ประดิษฐานพระยืนองค์ใหญ่อยู่ในปางอภัยมูทรา ซึ่งมูทรานี้เป็นมูทราประจำองค์ธยานิพุทธประจำทิศเหนือ-พระอโฆสิทธิ ดังนั้นพระยืนองค์ใหญ่นี้จึงสื่อถึงสภาวะสัมโภคกายของพระอโฆสิทธิ โดยสัมพันธ์กับพระปฏิมาประธานในศาลาการเปรียญ ซึ่งตามผังอยู่ขนาบอีกด้านของพระอุโบสถ (ภาพที่ 8) คือ พระพุทธชัยสิทธิธรรมนาทในปางเทศนาธรรมพระหัตถ์ซ้ายทรงตาลปัตร ขนาดพระองค์ปกติ ซึ่งจากการศึกษาอนุমানได้ว่าสื่อถึงพระศรีอาริยมตไตรย สภาวะนิรมานกายของพระธยานิพุทธ-อโฆสิทธิ

จะเห็นได้ว่าล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ทรงตั้งพระราชหฤทัยนำพระปฏิมาอย่างศิลปะไทยประเพณีคือ พระพุทธไสยาสน์ พระพุทธอนันตคุณ พระยืนอุทอง พระศรีอาริยมตไตรยปางเทศนาธรรม มาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารและพระอุโบสถ แต่แฝงความหมายสื่อถึงพระธยานิพุทธประจำทิศและพระมานุชิพุทธตามหลักความเชื่อพุทธฝ่ายมหายานได้อย่างแนบเนียนแบบคาดไม่ถึง ส่วนการเลือกแสดงเฉพาะคู่พระอมิตาภะ-พระศากยมุนี และคู่พระอโฆสิทธิ-พระศรีอาริยมตไตรย อนุমানได้ว่าสยามและจีนในช่วงเวลานั้นให้ความสำคัญกับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันและพระพุทธเจ้าในอนาคต มากกว่าอดีตพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ที่ผ่านมา

สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยนี้คือ ผังสถาปัตยกรรมในวัดราชโอรสารามทั้งส่วนพระอุโบสถ ประติมากรรมศิลา วิหารพระพุทธไสยาสน์ ศาลาการเปรียญ วิหารพระยืน และเจดีย์ราย ล้วนความสัมพันธ์สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในวรรณกรรมไขว้ และพบว่าล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ทรงนำแนวคิดพุทธมหายานเรื่องพระธยานิพุทธ-พระมานุชิพุทธ รวมถึงหลักตรีกายมาใช้ในการกำหนดหรือออกแบบพระปฏิมาประธานประจำพระวิหารและพระอุโบสถ โดยพระปฏิมาดังกล่าวที่ทรงเลือกหรือสร้างขึ้นใหม่นั้นมีการกำหนดขนาดองค์พระ และเลือกมูทราที่ถูกต้อง เพื่อสื่อถึงความเป็นพระธยานิพุทธประจำทิศนั้นๆ

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยอาจตั้งสมมติฐานหลักหรือเพิ่มสมมติฐานรองอื่นๆ ในระเบียบวิธีวิจัยเพื่อให้การศึกษามีความสมบูรณ์มากขึ้น หรืออาจนำเทคนิคการสืบสวนทางสถาปัตยกรรมไปสำรวจพระอารามอื่นเพื่อค้นหาหรือตีความแนวคิดของผู้สร้างว่าใช้แนวคิดใดในการออกแบบสร้างพระอารามนั้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- กรมศิลปากร. (2479). *ประชุมพระราชปวงศา ภาคภิรมณะ*. กรุงเทพมหานคร: ศรีหงส์.
- กรมศิลปากร. (2565). *เรื่องอนันนิทายในสยาม*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. (ม.ป.ป.). *ประติมากรรมนาค 7 เศียร*. ค้นคืนจาก <https://www.finearts.go.th/museumbangkok/view/37721-ประติมากรรมนาค-๗-เศียร>.
- จรัสศรี จีรภาส. (2564). 11 ทศวรรษบันเทิงคดีไซอิ๋วสิ่งพิมพ์และวิธีวิทยาจำแนกชนิดสิ่งพิมพ์และงานแปล: ศึกษาภายใต้กระบวนการทัศน์การแพร่กระจายวรรณกรรมและวรรณกรรมกับการแปล. *ศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, 16(1), 205-226.
- เชษฐ ติงสัญชลี. (2565). *มูตรา ทำทาง เครื่องทรง สิ่งของ รูปเคารพในศาสนาพุทธ เช่น ฮินดู นนทบุรี: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง*.
- ชนิด อยู่โพธิ์. (2504). *ตำนานวัดราชโอรสาราม*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- พระมหาโกเมศ เขมธโม. (2525). *วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร*. กรุงเทพมหานคร: กราฟิคอาร์ต.
- ราชบัณฑิตยสภา. (2470). *อธิบายว่าด้วยหอพระสมุดวชิรญาณแลพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร*. พระนคร: ไสภณพิพรธมธนากร.
- วชิรวิชัย ตั้งธนาวัฒน์. (2564). การตีความสัญลักษณ์สัตว์ทั้งสี่และประติมากรรมอื่นรอบพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหารใหม่ตามวรรณกรรมไซอิ๋ว. *ดำรงวิชาการ*, 21(2), 245-264.
- วัดราชโอรสาราม. (2549). *วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร*. กรุงเทพมหานคร: วัดราชโอรสาราม.
- วิวัฒน์ ประชาเรืองวิทย์. (2559). *ไซอิ๋ว บันทึกทัศนจำรวมพหุวิป (เล่มที่ 1-4)*. กรุงเทพมหานคร: ต้นไม้.
- สิริเดช วัชรานต์. (2559). การศึกษาการออกแบบสถาปัตยกรรมวิหารพระนอนปางสี่ไสยาสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงสมัยรัชกาลที่ 4. *หน้าจั่ว*, 13, 260-295.
- สำนักศิลปากรที่ 5. (2555). *พระศรีอริยเมตไตรย: แนวคิด คติความเชื่อ และรูปแบบประติมากรรม*. ปราชินบุรี: จุรการเจริญกิจ.
- โห่งวแสงอิง. (2547). *ไซอิ๋ว พงศาวดารจีน*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. (2547). *อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ 3 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร.
- อภิเชก เทพคุณ. (2535). *การศึกษาศิลปกรรมแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร.

Edmund, R. (1837). *Embassy to the Eastern Courts of Cochin-China, Siam, and Muscat In the U. S. Sloop-of-war Peacock, David Geisinger, Commander, During the Years 1832-3-4*. New York: Harper & Brothers.

Travis, C. M. (1995). *Understanding Old Buildings: The Process of Architectural Investigation*. Washington: Heritage Preservation Services.

Williams, C. A. S. (2006). *Chinese Symbolism and Art motifs* (4th edition). Singapore: Tuttle publishing.

Wu, C. E. (2012). *The journey to the West* (Vol. 1-4). Chicago: University of Chicago Press.